

Перепелиця
Наталія Олегівна

Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуяма

УДК 321.01
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-11-16>

Перепелиця Наталія Олегівна
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Френсіс Фукуяма є відомим американським соціологом та політологом, директором програми міжнародного розвитку в університеті ім. Дж. Хопкінса. Він належить до числа найбільш неординарних аналітиків Сполучених Штатів. Поняттю довіри Френсіс Фукуяма приділив у своїх працях багато уваги. Проблема довіри є однією з ключових у сучасному політичному житті, тому дуже важливо зрозуміти, що укріплення довіри в політичній, економічній, культурній та інших сферах є першочерговим завданням. Це обумовлює актуальність дослідження. У статті проаналізовано поняття довіри, феномен довіри, розглянуто довіру як чинник політичного розвитку країн з різним рівнем довіри за поглядами Френсіса Фукуяма, досліджено вплив довіри на політичний розвиток. На прикладі країн з різним рівнем довіри проаналізовано політичний розвиток цих держав. З'ясовано, як Френсіс Фукуяма характеризує політичний розвиток України та який рівень довіри має українське суспільство. Встановлено, що усвідомлення значимості довіри для функціонування суспільства сприяє політичному розвитку цього ж суспільства. Проаналізовано поняття довіри з точки зору Френсіса Фукуяма, розглянуто проблеми країн пострадянського простору та безпосередньо України щодо довіри. Встановлено, що довіра формується в результаті тривалої еволюції суспільства, а рівень довіри слугує фундаментальною основою стабільності соціальної структури. Нестача довіри може бути лише пом'якшена, але не компенсована державним втручанням в господарське життя, в суспільствах з низьким рівнем довіри державна регламентація може лише підтримувати господарську ефективність, але не в змозі привести до позитивних змін у соціальному аспекті загалом. Доведено, що країни, які мають високий рівень довіри, розвиваються краще, ніж країни з низьким рівнем довіри. Всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують продуктивніше, з більшою користю для членів суспільства. У дослідженні використано порівняльний, структурно-функціональний, системний методи аналізу.

Ключові слова: довіра, рівень довіри, чинник, політичний розвиток, Френсіс Фукуяма.

Вступ. Довіра є важливою передумовою розвитку сучасного суспільства. Категорія довіри як важлива характеристика розвиненості соціальних та політичних відносин розглядається в суспільних науках з кінця ХХ сторіччя. Серед відомих дослідників довіри в контексті проблем політичної взаємодії слід відзначити Ф. Фукуяму, А. Селігмена, П. Штомпку, Н. Лумана, Е. Гідденса, Б. Барбера, Т. Ямагіші, П. Бурдье, У. Бека. До значних досягнень можна зарахувати праці Н. Лумана «Довіра і влада», С. Ліпсета і У. Шнейдера «Пролом у довірі», Б. Міцтел «Довіра в сучасних суспільствах: пошук основ соціального порядку», П. Штомпки «Довіра: соціологічна теорія» тощо.

Українські вчені також приділяли увагу проблемі довіри. Серед них слід назвати таких, як А. Бова, Є. Головаха, Н. Паніна, А. Ручка, С. Makeєв, І. Мартинюк, Ю. Пахомов, А. Ковальова, О. Кокорська, В. Сукачов.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд поняття довіри, згідно з Ф. Фукуямою, аналіз феномена довіри як чинника політичного розвитку на прикладі країн з різним рівнем довіри.

Методи дослідження. Під час вивчення поглядів Ф. Фукуяма і, як наслідок, в процесі написання статті використовувались такі методи дослідження, як порівняльний, структурно-функціональний, системний.

Результати. Під довірою, як правило, розуміють відкриті, позитивні взаємини між людьми, що ґрунтуються на впевненості в порядності та доброзичливості іншої людини, з якою сторона, яка довіряє,

перебуває в певних політико-комунікаційних відносинах. Довіра може мати різноманітний характер, а саме особистий, політичний, економічний. Ознакою особистої довіри є відвертість, готовність ділитись інформацією тощо. Політична довіра передбачає готовність електорату делегувати владні повноваження певному політичному суб'єкту.

Френсіс Фукуяма, який є сучасним американським соціологом та політологом, доводить, що саме довіра визначає прогрес суспільства. Довіра є одним з найважливіших чинників зростання добробуту суспільства, його політичного розвитку, оскільки фактично кожна угода має елемент довіри, особливо довготермінова угода. Довіра сприяє співпраці, адже чим вище рівень довіри у суспільстві, тим вище ймовірність співпраці. Дослідження цих та інших проблем, пов'язаних з феноменом довіри, дасть змогу зрозуміти механізми життєдіяльності суспільства.

У середині 90-х рр. Ф. Фукуяма запропонував своє трактування: «довіра – це очікування, що з'являється у членів співтовариства, що інші його члени будуть вести себе більш або менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, у згоді з деякими загальними нормами». Дещо з цих норм належить до сфери фундаментальних цінностей (наприклад, розуміння Бога або справедливості), однак до їх числа входять також такі цілком світські речі, як професійні стандарти та корпоративні кодекси поведінки.

У 1995 р. Ф. Фукуяма у роботі «Довіра: соціальні доброчинності і шлях до процвітання» виклав аналіз традицій функціонування економік багатьох країн та дійшов висновку, що довіра є необхідним чинником успішного економічного розвитку держави. Ф. Фукуяма вважає довіру саме тим чинником, який зумовлює економічний та політичний розвиток суспільства. Для нього «довіра – ключова характеристика розвинутого людського суспільства, яка виявляється як на індивідуальному рівні, так і на соціальному (довіра до суспільних інститутів і держави загалом)». Провідною цінністю щодо цього Ф. Фукуяма називає довіру, яку він прирівнює до найважливішого соціального капіталу, адже саме довіра є ключовою характеристикою розвинутого людського суспільства, що виявляється й на індивідуальному, й на соціальному рівнях (довіра до соціальних інститутів та держави загалом).[2] Саме довіра визначає прогрес, а успіх самореалізації конкретного суспільства залежить насамперед не від ринкових принципів ведення економічної діяльності, а тільки від рівня довіри, що існує в суспільстві.

Дійсно, в розвинутих суспільствах фіксується високий рівень міжіндивідуальної довіри й довіри до соціальних інститутів суспільства. Довіра є як умовою процвітання суспільства, так і її результатом, що спонукає до пошуку механізмів збільшення ресурсу довіри у суспільстві. Незалежно від того, під яким кутом зору вчені розглядають довіру, зрештою, всі ці прагнення зводяться до питання, яке можна сформулювати таким чином: «Чи можна управляти довірою як певним ресурсом, скеровуючи його у визначене русло задля активації соціальних змін у суспільстві?».

Довіра як на державному, так і на корпоративному та індивідуальному рівнях у різних регіонах виявляється по-різному. На накопичення соціального капіталу впливають також особливості національних культурних традицій.[5] Довіра, згідно з Ф. Фукуямою, – це ключова характеристика розвинутого людського суспільства, що виявляється як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальному (довіра до суспільних інститутів та держави загалом). Саме довіра визначає прогрес; успіх «самореалізації» конкретного суспільства залежить не від ринкових принципів та не від прихильності традиціям, а від «одного елемента культури, що поширився всюди, – рівня довіри, що існує в суспільстві» [2].

За поширеністю довіри в сучасних ієрархічних структурах Ф. Фукуяма вибудовує класифікацію людських суспільств таким чином. До групи з високим рівнем довіри він зараховує «вибрані», «засновані на довірі» ліберальні демократії (США, Німеччина, Японія), тоді як традиціоналістські країни (Китай, Мексика), європейські «легкоатлети» (Франція, Італія), як і країни Східної Європи та колишнього СРСР,

він зараховує до суспільств з низьким рівнем довіри [2]. Є група країн з край малим рівнем довіри. Це здебільшого ісламські країни, такі як Сирія, Албанія, Ліван, Туреччина, Йорданія, Палестина, а також ще дві країни, якими є Кампучія та Еквадор. Абсолютно чітко простежується залежність розвитку від рівня довіри. На цьому, на нашу думку, треба зупинитись детальніше.

Довіра може взагалі вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм у дії. За високого рівня довіри всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують значно краще, з більшою користю для членів суспільства [5].

У Китаї, наприклад, сутність соціальної системи конфуціанства полягає в певній ідеології обов'язку щодо родини, за якої зобов'язання та взаємні стосунки між членами групи, об'єднаної родинними зв'язками, є більш важливими, ніж зобов'язання перед безособовою владою, якою є держава. У Гонконгу, Тайвані та тих частинах Китаю, де були проведені ринкові реформи, більшу частину підприємств складають сімейні. Відповідно, масштаби цих сімейних підприємств не можуть рівнятися з масштабами світових гігантів. Проте не можна стовідсотково вважати, що в Китаї, як і в Тайвані та Сінгапурі, не існує великих корпорацій з відповідними спеціалістами, адже 55% капіталу гонконгської фондової біржі контролюються десятима сім'ями-мільонерами (з них 7 китайських сімей, 1 єврейсько-британська, 2 британські). Річ в тім, що китайські компанії досить часто виставляють на продаж власні акції, залишаючи собі їх 35–40%, що дає гарантію права вирішального голосу відповідній сім'ї, що є попереднім власником. Специфіка китайського бізнесу полягає також у тому, що їм досить важко приймати інших працівників та довіряти їм лише завдяки їх професійним здібностям; краще просто наймати родичів, які вже мають певний ступінь довіри. Аналогічна ситуація склалася в країнах Латинської Америки, наслідком чого є непотизм і поширена державна корупція. Як зазначає Ф. Фукуяма, якщо, наприклад, ви поїдете в Латинську Америку, ви зрозумієте, що в економіці практично кожної країни від половини до двох третин національного валового продукту контролює група компаній, які перебувають під контролем 10, 20 або 30 провідних родин [2]. У багатьох країнах виникає також об'єднання сімей у «бізнес-групи». Цей поширений феномен виникає під різними назвами: старі «дзайбацу» та їх сучасні спадкоємці в Японії, «чебол» у Кореї, «групос економік се» в Латинській Америці, «двадцять дві сім'ї» в Пакистані тощо. В багатьох країнах Латинської Америки вузький радіус довіри продукує подвійну систему моралі з доброю поведінкою стосовно родини та друзів та нижчим зразком поведінки в публічній сфері. Це слугує культурним підґрунтям для коруп-

ції, що часто вважається легітимним способом турботи про власну родину.

Одним з прикладів важливості соціального капіталу є Італія, де відмінності між її Північною та Південною частинами істотно позначаються на економічному зростанні, якості державного управління, проведенні реформ та рівні корупції. Якщо Північна Італія – це регіон з високими показниками економічного зростання, високим рівнем культури та освіченості населення, високою здатністю до кооперації, то Південна Італія – це регіон, що практично одностайно характеризується як позбавлений соціального капіталу та загальної довіри. Хоча мафія (поширений феномен цього регіону) характеризується надзвичайно вимогливим внутрішнім кодексом поведінки, ці норми не застосовуються поза межами вузького кола її членів. Для решти сицилійського суспільства основні чинні норми можна описати так: «використовуй людей, що є поза межами твоєї безпосередньої родини, за кожної можливості, інакше вони використають тебе» [2].

У Японії зафіксовано абсолютно іншу ситуацію. Ф. Фукуяма зазначає, що «зобов'язання, які японці відчувають до державних органів влади, завжди є важливішими, ніж зобов'язання перед родиною. Так, у Японії спрацьовують такі чинники, як повага до чиновників, високий рівень їх професійної підготовки, загальна повага до влади всього суспільства, взаємна довіра». Проте не варто вважати, що бізнес абсолютно підпорядковується державним органам, адже тут немає безпосереднього адміністративного втручання державних органів у підприємницьку діяльність, здебільшого відбуваються їх співпраця та взаємодія, а безпосередня присутність держави в економіці завжди була обмежена. Окрім того, в японській економіці ефективно спрацьовує особливий чинник націоналізму у вигляді наявного у японців налаштування на працю не тільки в ім'я себе, своєї сім'ї та фірми, але й на славу великого японського народу. Яскравим прикладом такої властивості стали позитивні результати згрупування сил населення та влади для боротьби з наслідками трагедії після цунамі та вибуху атомної електростанції Фукусіма. Це сприяє тому, що майже неможливо провести межу між публічною та приватною сферами в японському суспільстві, але все ж таки вона є.

В Японії існує життєздатна та розгалужена мережа добровільних організацій, деякі з них зосереджують свою діяльність навколо традиційного мистецтва чи ремесла, інші ж групуються за релігійними, політичними та професійними інтересами. Також Ф. Фукуяма серед вагомих ознак японської культури називає впливову систему приватних університетів, що схоже на ситуацію з університетами у США. Підсумовуючи, вчений відзначає, що більшою точною характеристикою японської культури була б не «державницька», а «комунітаристська» [2].

Однією з причин, завдяки якій Японія на ранньому етапі індустріалізації змогла створити корпорації дуже великого масштабу, якими управляли ієрархії професійних менеджерів, було насправді глибоко вкорінене в японську культуру негативне ставлення до непотизму (кумівства). Це полягало в тому, що у фірму (компанію, корпорацію) брали на роботу людей завдяки їхнім професійним якостям, а не віддавали посади своїм дітям. Власне, тут цінуються знання та досвід людини, що стає стимулом для їх здобування. До того ж у Японії діє система «пожиттєвого найму», яка базується на взаємній домовленості: з боку керівництва забезпечуються висока оплата, гарантія роботи без звільнення, соціальний захист, зростання доплат з віком, за потреби – перенавчання, а з боку робітника – гарантія не звільнення заради вищого заробітку, тільки один шлях в кар'єрному зростанні, до того ж переважно не за власним бажанням, а в інтересах та з ініціативи фірми. Така система дає відчуття стабільності, соціальної захищеності та стимулює зростання довіри у партнерських стосунках та суспільстві загалом.

Отже, специфіка довіри в Японії, згідно з Ф. Фукуямою, визначається усвідомленням необхідності взаємних моральних зобов'язань та їх інтенсивністю, що стало умовою виникнення таких економічних інститутів, як «пожиттєва зайнятість» та мережеві організації, подібних яким немає ніде у світі. Японія, за твердженням Ф. Фукуями, належить до суспільств із високим рівнем знеособленої суспільної довіри, більшою, ніж в інших країнах, схильністю до стихійної суспільної поведінки та до вільного створення міцних об'єднань так званої середньої ланки, тобто тих, що перебувають між сім'єю та державою [2].

Відповідні засади стимулюють розвиток соціального капіталу та отримання усіх його переваг [5]. Ще одним прикладом захищеності японського населення та втілення рівня довіри один до одного є те, що навіть організована злочинність Японії має свою культуру та діє за правилами.

Щодо Сполучених Штатів Америки, то яскравим прикладом високого рівня довіри тут, безумовно, є Силіконова Долина, яка саме завдяки соціальному капіталу досягла високих успіхів у своїй підприємницькій діяльності. На думку Ф. Фукуями, там працює багато людей, які були раніше колегами, разом вчилися та мали дружні стосунки; кожен усвідомлює, що існує певна норма щодо взаємодії, а багато уваги в цій культурі приділяється обміну інтелектуальною власністю, але такий обмін може бути, коли є довіра між членами відповідної спільноти. За умов найрозвинутішого правового суспільства, як, наприклад, у Сполучених Штатах, існування довіри, на нашу думку, досі має вирішальне значення з причин, до яких ми повернемося трохи згодом. У політичному житті ця можливість співро-

бітничати в рамках правового суспільства знову ж таки має вирішальне значення для того, щоби демократія насправді була дієвою [2].

Таким чином, американська демократія та її система управління успішно працюють саме тому, що американці успішно формували в минулому та продовжують формувати сьогодні асоціації як для громадянських, так і для політичних цілей. Ця здатність самоорганізовуватися фактично означає не тільки те, що держава не повинна нав'язувати ієрархічну форму організації, але й те, що громадянські асоціації є важливою школою самоуправління, яка дає досвід спільних, координованих дій та може бути використана у суспільному житті [10].

У своїй публічній лекції в м. Києві у 2006 р. Ф. Фукуяма також назвав довіру соціальним капіталом, який є визначним потенціалом суспільства або його частини, що виникає як результат довіри між його членами, тобто соціальний капітал, як вважає дослідник, є формою матеріалізованої довіри [3].

Крім того, Ф. Фукуяма зазначив, що проблема соціального капіталу та його продукту – суспільної довіри – є особливо важливою для посткомуністичного простору, оскільки порівняльні дослідження рівня соціального капіталу свідчать про значний розрив між посткомуністичними державами та іншими країнами Європи [3].

Сучасне суспільство є надзвичайно динамічним, його структурні елементи його постійно перебудовують у стані зміни, реорганізації, виникнення й занепаду, проте воно ще далеко від бажаного, а зазначені Ф. Фукуямою характеристики довіри ще чекають на свою масову реалізацію, зокрема, в посткомуністичному просторі.

Щодо проблем країн пострадянського простору та безпосередньо України, то Ф. Фукуяма сказав таке наприкінці своєї київської лекції. «Мені здається, що в усіх посткомуністичних країнах існує особлива проблема, пов'язана із соціальним капіталом та довірою, через спадщину марксизму-ленінізму. Марксизм-ленінізм був політичною системою, яка навмисно пристосована для виснаження соціального капіталу. Теорія полягала у тому, що партія та держава є центральною організаційною структурою всього суспільства, і що держава потім буде навмисно порушувати наявні зв'язки, які утримують разом профспілки, підприємства, церкви, різноманітні приватні організації, та замінювати ці горизонтальні зв'язки між звичайними людьми вертикальним зв'язком між громадянами та самою державою, торкаючись навіть зв'язків у головному осередку суспільства – родині <...> Передусім слід відзначити, що Російська Імперія у 1917 р., на мою думку, була відносно слабкою з точки зору соціального капіталу порівняно з країнами Західної Європи. Те громадянське суспільство, яке тоді фактично існувало,

було навмисно зруйноване у процесі комодитизації держави комуністичною партією. Отже, після падіння комунізму у цій частині світу був набагато сильніший дефіцит соціального капіталу, і це мало різні прояви, наприклад відсутність верховенства закону. У вас є офіційні правила, але, я думаю, будь-яка людина, що розуміє принцип дії правової системи, усвідомлює, що тут присутній надзвичайно важливий нормативний компонент. Якщо люди на верхівці судової та політичної ієрархії не керуються нормою, що каже, що ти сам маєш підпорядковуватися закону, то ніхто на нижчих сходинках ієрархії не підпорядковуватиметься закону, тому на надзвичайні складнощі, які виникали під час створення нормативної основи формальної системи у цій частині світу, великий вплив мало виснаження неформального соціального капіталу, тобто навичок співробітництва. Рівень злочинності (звичайної злочинності, мафії та вуличної злочинності), який зріс після падіння комунізму, на мою думку, був ще одним свідченням того, що єдиними засобами регулювання, які існували для людей у багатьох комуністичних країнах, були формальні репресивні заходи, яких вживала поліція. Та після того як цей апарат зник, у людей не було внутрішніх цінностей, завдяки яким люди хочуть бути законслухняними незалежно від того, чи спостерігає за ними поліція. Я не знаю, яким з цієї точки зору є становище України, але, звичайно, позитивним моментом є те, що зараз у вас є активне громадянське суспільство, яке в дуже важливий момент політичного протистояння змогло привести український уряд до відповідальності. Гадаю, що у довгостроковій перспективі <...> Я вважаю, що це народження, це початок розвитку соціального капіталу у вашому суспільстві. Отже, я лише хочу підкреслити, що якщо вам потрібний більший суспільний капітал, то підтримуйте його. Та ще я обіцяв повернутися до питання освіти. Останнє питання полягає у тому, що соціальний капітал нерідко є продуктом особливого типу освіти. Професійна освіта є не просто передачею певних фактів, знань та методик. Це також процес навчання моральним нормам, завдяки яким професійні стандарти є вищими за власні інтереси професіонала. Це і є свого роду визначенням професіоналізму. Я насправді вважаю, що одна з переваг, яку надає така вища освіта, полягає в тому, що вона культивує певні норми, які знову ж таки стають важливим джерелом соціального капіталу» [3].

Пізніше Ф. Фукуяма знов побував у Києві. Про довіру та співпрацю він говорив так: «Соціальний капітал, у моєму розумінні, полягає в можливості людей співпрацювати один з одним у формальній та неформальній площині. І саме така співпраця є основою для соціальної довіри. Я переконаний, що однією з найгірших речей, які залишилися у спадщину від комунізму, є відсутність довіри

між громадянами. Радянський режим цілеспрямовано нищив будь-які спроби громадської ініціативи. Кожен повинен був залежати від держави та бути підзвітним їй. До того ж комуністична система цілеспрямовано створювала атмосферу недовіри серед людей і чинила усілякі перепони на шляху до їхнього зближення.

Всі посткомуністичні країни намагаються зараз подолати високий рівень недовіри між громадянами. Необхідно відновити соціальну довіру та здатність людей співпрацювати. І освіта, на мою думку, є тим ключовим фактором, який здатен посприяти цьому.

Єдина правильна опція для всіх країн, що раніше входили до Радянського Союзу, полягає у формуванні нового покоління активних людей, нехай навіть і вихованих за комуністичної системи. Частиною такої освіти обов'язково має бути створення цінностей, що спонукають людей співпрацювати один з одним.

Треба відзначити, що фактор громадянського суспільства – та надпотужна сила, що несподівано для багатьох виникла під час Помаранчевої революції й досі циркулює в Україні, – є запорукою того, що за потреби люди спроможні мобілізуватися й діяти згідно зі спільним інтересом. І я переконаний, що це є дуже потужним активом» [12].

Україна та інші країни з перехідною економікою належать до розряду суспільств, де всі зв'язки, як традиційні, так і ті, що формуються, гранично зруйновані. Ми дуже далекі від того моменту, коли в українському суспільстві сформується атмосфера довіри, близька до тієї, що існує в американській, німецькій або японській економіках. Багато труднощів сучасної української економіки й політики йдуть коренями саме з проблеми недовіри заможному класу з боку гнітючої більшості суспільства. Безумовно, особливості сьогоденної ситуації з довірою в Україні також визначаються специфікою вітчизняного модернізаційного процесу.

Висновки. Сучасні теорії в соціально-економічних науках розглядають довіру як ключову характеристику, яка відрізняє розвинуте суспільство від інших. Вона має всеосяжні масштаби, тому що притаманна відносинам не лише на рівні окремих індивідуумів, але й у сфері громадських та урядових інституцій. Зрештою, категорія довіри піднімається до рівня держави як особлива організація суспільства та її міждержавних відносин. Зокрема, Ф. Фукуяма розглядає довіру як почуття моральної єдності, як політичної, так і соціальної, сформованої на основі цінностей, які суспільство має сповідувати.

Отже, довіра може вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм дії. За високого рівня довіри всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують значно краще, з більшою користю для членів суспільства.

Довіра є складним феноменом та водночас одним з найважливіших чинників, що визначає характер не тільки міжособистих, але й усіх соціальних та політичних стосунків. Концепція довіри співвідноситься з поняттям соціального капіталу. Вона безпосередньо «вплетена» в механізм, що забезпечує інтеграцію, політичний розвиток і стабільність суспільства.

Безумовно, проблема довіри та її зміцнення є актуальною для будь-якого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. Р. Корнута. Київ : Наш Формат, 2018. 576 с.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Москва : АСТ ; ЕРМАК, 2004. 730 с.
3. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями. *День*. 2006. № 177. С. 4.
4. Середа Ю. Соціальний капітал в Україні та інших країнах Європи: легітимність агрегованого конструкту. *Український соціум*. 2013. № 4. С. 81–97.
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. Москва : АСТ ; Ермак, 2005. 588 с.
6. Штомпка П. Довіра – основа суспільства. Москва : Логос, 2012. 448 с.
7. Кузина И. Факторы доверия политическим институтам: теоретические подходы и индикаторы. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2014. Вип. 32. С. 70–75.
8. Кучабський О., Погорелий С. Довіра до органів публічної влади як ключовий фактор ефективності системи державного управління. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. № 1 (13). URL: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/2/07.pdf>.
9. Єлагін В. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1.
10. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Москва : АСТ, 2003. 474 с.
11. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm.pdf>.
12. Шість тез Ф. Фукуями про Україну, Росію і майбутнє. URL: <http://tvoemisto.tv/news>.

REFERENCES:

1. Fukuyama Frensis. (2018) Vytoky politychnogo porjadku. Vid pradavnix chasiv do Francuzkoyi revolyuciji [The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution] – K.: Nash Format – 576 p. [in Ukrainian].
2. Fukuyama F. (2014) Dovere: socyalnie dobrodetely y put k proczvetaniyu [Trust: the social virtues and the creation of prosperety] – M.: AST ; ERMAK – 730 p. [in Russian].
3. Fukuyama Frensis. (2006) Shcho take sotsialnyi kapital? [What is social capital?] Den. – № 177. – P. 4. [in Ukrainian].

4. Sereda Yu. (2013) Sotsialnyi kapital v Ukraini ta inshykh krainakh Yevropy: lehitymnist ahrehovanoho konstrukt [Social capital in Ukraine and other European countries: the legitimacy of the aggregated structure]. – Ukrainyskyi sotsium. – No 4. – pp. 81–97. [in Ukrainian].

5. Fukuiama F. (2015) Konets ystorry y poslednyi chelovek [The End of History and the Last Man] – M. : AST : Ermak, – 588 p. [in Russian].

6. Shtompka P. (2012) Dovira – osnova suspilstva [Trust is the foundation of society] – M. : Lohos, – 448 p. [in Ukrainian].

7. Kuzyna Y. (2014) Faktory doveryia polytycheskym ynstytutam: teoretycheskye podkhody y yndykatory [Confidence Factors for Political Institutions: Theoretical Approaches and Indicators] – Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody". – Vypusk 32. – P. 70–75. [in Russian].

8. Kuchabskyi O. (2013) Dovira do orhaniv publichnoi vlady yak kliuchovyi faktor efektyvnosti systemy

derzhavnoho upravlinnia [Trust in public authorities as a key factor in the efficiency of the public administration system] – Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. – № 1 (13). [in Ukrainian].

9. Yelahin V. (2011) Pro sutnist poniattia "sotsialnyi kapital" ta yoho rol uprotsesi rozbudovy sotsialnoi derzhavy [The essence of the concept of "social capital" and its role in the process of building a social state] – Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. – № 1. [in Ukrainian].

10. Fukuiama F. (2003) Velykyi razriv [The Great Disruption]. – M. : AST, – 474 p. [in Russian].

11. Fukuiama F. (2018) Sotsialnyi kapital [Social capital]. – Nezaleznyi kulturolohichni chasopys "I". – № 53. [in Ukrainian].

12. Fukuiama F. Shist tez F. Fukuiamy pro Ukrainu, Rosiiu y maibutnie [Six theses by F. Fukuiama about Ukraine, Russia and the future] [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu <http://tvoemisto.tv/neys>.

Trust as a factor in political development: Francis Fukuyama's view

Perelytsia Nataliia Olehivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska Str., 60, Kyiv, Ukraine

Francis Fukuyama is a well-known American sociologist and political scientist, director of the international development program at the University J. Hopkins Political scientist F. Fukuyama is one of the most extraordinary analysts in the United States. The concept of Fukuyama's trust has given a lot of attention in his writings.

The problem of trust is one of the key issues in modern political life. Therefore, it is very important to understand that building confidence in the political, economic, cultural and other spheres is of paramount importance. This determines the relevance of the study.

This article analyzes the notion of trust, the phenomenon of trust, to consider trust as a factor in the political development of countries with varying degrees of confidence in the views of Francis Fukuyama, to investigate the impact of confidence on political development. For example, countries with different levels of trust can analyze the political development of these countries. The article also explains how F. Fukuyama characterizes the political development of Ukraine, which level of confidence has a Ukrainian society.

It was found that awareness of the importance of trust in the functioning of society contributes to the political development of the same society.

In addition, it has been established that trust is formed as a result of the long-term evolution of society and the level of trust serves as the fundamental basis for the stability of the social structure. Lack of trust can only be mitigated but not offset by state interference in economic life, and in societies with a low level of trust, state regulation can only support economic efficiency, but not able to lead to positive changes in the social whole.

Comparative, structural-functional, system analysis methods were used in the article.

Key words: trust, level of trust, factor, political development, Francis Fukuyama.